

BEROEPSONDERWIJS IN DUITSLAND

Beroepsonderwijs in Duitsland

Gerd Busse, Saskia Berkhof, Kees Meijer

Düsseldorf en Nijmegen

Mei 2006

ROC Nijmegen
IHK-Vereinigung, Düsseldorf
Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt, Nijmegen

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Gerd Busse, Saskia Berkhof, Kees Meijer

Beroepsonderwijs in Duitsland / Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

ISBN 90-77202-22-6

NUR 840

© 2006 Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt, Nijmegen

Tekstopmaak: Rian van Leeuwen, Marijke Linssen en Yvonne Meeuwsen, ITS Nijmegen

Omslag: ROC Nijmegen, Grafische werkplaats

Druk: ROC Nijmegen, Grafische werkplaats

ROC Nijmegen, Wolfskuilseweg 279, NL-6542AA Nijmegen, Tel.: 0031-24-381.32.00

IHK-Vereinigung, Goltsteinstr. 31, D-40211 Düsseldorf, Tel.: 0049-211-367.02.61

KBA, Postfach 1422, NL-6501 BK Nijmegen, Tel.: 0031-24-365.35.20

Inhoudsopgave

1	Een overzicht van het Duitse onderwijssysteem	1
2	De beroepsopleiding binnen het duale systeem	7
3	Vervolgonderwijs en volwassenenonderwijs	13
4	De toekomst van het Duitse duale systeem	15

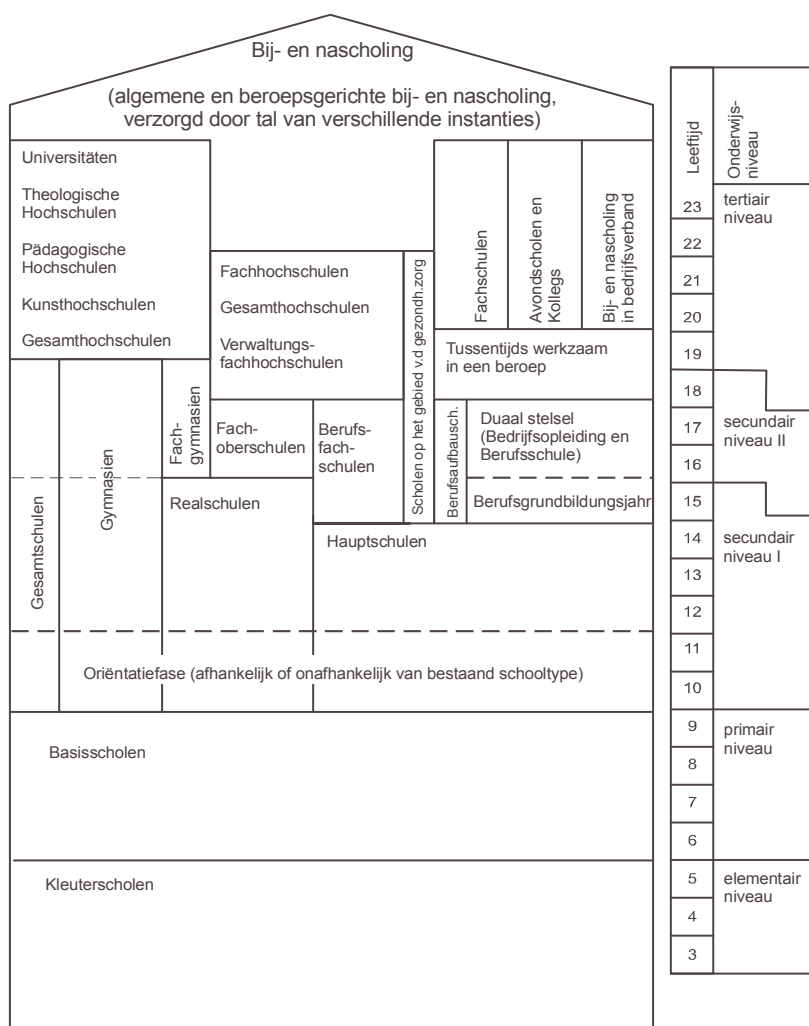
1 Een overzicht van het Duitse onderwijssysteem

Het Duitse onderwijssysteem wordt in sterke mate bepaald door de federale structuur van Duitsland. De deelstaten hebben veel invloed op de onderwijswetgeving en het bestuur van het onderwijs. Deze invloed is vooral goed te merken op hogescholen, binnen het algemeen vormend onderwijs en in onderdelen van het beroepsonderwijs. De taken van de centrale overheid zijn in de grondwet vastgelegd. Ze hebben voor wat betreft het beroepsonderwijs betrekking op buitenschoolse initiële en voortgezette opleidingen, onderwijsontwikkeling, maatregelen ter stimulering van de arbeidsmarkt en op onderzoek op het gebied van arbeidsmarkt en beroep. Om toch de nodige eenheid in het onderwijsstelsel te kunnen garanderen, werken de deelstaten samen in de zogenaamde *Kultusministerkonferenz*. Hierin zijn de ministers van Onderwijs en Cultuur van de zestien Duitse deelstaten vertegenwoordigd. In hun overleg maken de afgevaardigden algemene afspraken over ontwikkelingen in het onderwijs.

In 1964 werden tussen de deelstaten afspraken gemaakt over een gemeenschappelijke basisstructuur voor het onderwijsstelsel in Duitsland. Deze overeenkomst regelt onder andere de leerplicht, het schooljaar en de vakanties, de naamgeving / omschrijving van de scholen, de doorstroommogelijkheden binnen het schoolsysteem, de erkenning van schoolrapporten en examens en de wijze van vaststellen van de cijfers in schoolrapporten. In de jaren negentig heeft de *Kultusministerkonferenz* zich met name gericht op het qua status gelijkwaardig maken van het algemeen vormend onderwijs aan het beroepsonderwijs en op de verdere ontwikkeling van het duale systeem binnen het beroepsonderwijs.

Voordat we nader ingaan op het systeem van het beroepsonderwijs, dat samen met het bedrijfsleven in het duale systeem opleidingen aanbiedt, geven we eerst een schematisch overzicht van het onderwijssysteem in Duitsland.

Het Duitse onderwijssysteem

Algemeen vormend onderwijs (primair en voortgezet onderwijs)

De voltijd leerplicht geldt in Duitsland vanaf het zesde levensjaar, wanneer men naar de basisschool gaat. Daaraan voorafgaand kan een leerling drie jaar de peuterspeelzaal en kleuterschool bezoeken. In Duitsland zijn deze verenigd in de *Kindergarten*. Dit is op vrijwillige basis en de *Kindergarten* is geen, zoals het kleuteronderwijs in Nederland, onderdeel van het basisonderwijs. De leerplicht duurt in de meeste deelstaten negen jaar. In Berlijn, Brandenburg, Bremen en Nordrhein-Westfalen is dat tien jaar. Bovendien geldt in alle deelstaten een driejarige partiële leerplicht voor het beroepsonderwijs (*Teilzeitberufsschulpflicht*), speciaal voor die jongeren die geen algemeen voortgezet onderwijs meer volgen. Jongeren worden hiermee verplicht het schoolse deel van een duale beroepsopleiding te volgen.

Primair onderwijs, basisschool

De schoolcarrière van een Duitse leerling begint met de *Grundschule*, te vergelijken met de Nederlandse basisschool. Het primair onderwijs omvat klas 1 tot en met 4. Een uitzondering hierop is Berlijn, waar de *Grundschule* zes jaar duurt.

Eerste fase van het voortgezet onderwijs

Aan het begin van het vijfde schooljaar, wanneer de kinderen tien jaar zijn, stromen zij in in de eerste fase van het voortgezet onderwijs (*Sekundarbereich 1*). Zij hebben dan de keuze tussen de *Hauptschule*, de *Realschule* of het *Gymnasium*.¹ De *Hauptschule* komt ongeveer overeen met wat in Nederland het VMBO is en duurt over het algemeen vijf jaar (in enkele deelstaten zes jaar). Deze onderwijsvorm is vooral een voorbereidende leerweg naar een duale beroepsopleiding. In 2001 gingen ruim 1,1 miljoen scholieren, dat is 23 procent van alle leerlingen binnen het *Sekundarbereich 1*, naar de *Hauptschule*.² Al een aantal jaren wordt er in Duitsland stevig gediscussieerd over de positie van de *Hauptschule*. Reden voor deze discussie zijn de steeds slechtere opleidingsperspectieven, en dus arbeidsmarktperspectieven, van de leerlingen die de *Hauptschule* verlaten. Deze hebben steeds meer problemen met het vinden van een opleidingsplaats in het *duale systeem*. Dit heeft enerzijds te maken met de verminderen van het aantal opleidingsplaatsen om economisch oftewel conjuncturele redenen. Anderzijds ligt de lage instroom in het duale systeem aan het imago van de *Hauptschule*. Werkgevers zijn niet snel geneigd om een leerling van de *Hauptschule* in dienst te nemen, als zij met hetzelfde gemak een leerling aan kunnen stellen die de *Realschule*, of zelfs het *Gymnasium* heeft doorlopen. Het toch al slechte imago van de *Hauptschule* wordt daardoor nog slechter. Er wordt zelfs gedacht over het afschaffen van dit schooltype. Onduidelijk is echter wat er dan voor in de plaats zou moeten komen.

De *Realschule* (ongeveer vergelijkbaar met de Havo) duurt zes jaar en wordt afgesloten met een middelbaar schoolexamen. Ook hier zijn onderlinge verschillen tussen de Duitse deelstaten te vinden voor wat betreft de duur van de opleiding. De leerstof die behandeld wordt aan de *Realschule* is complexer van aard dan die van de *Hauptschule*. In 2001 bezochten een kleine 1,3 miljoen scholieren (24 procent) de *Realschule*.³

Het *Gymnasium* duurt in de eerste fase van het voortgezet onderwijs, afhankelijk per deelstaat, vier tot zes jaar en eindigt in klas 10. In 2001 bezochten zo'n 30 procent van alle scholieren in het *Sekundarbereich 1* (oftewel 1,6 miljoen) dit schooltype.⁴ Het *Gymnasium* kan na afloop van de eerste fase (klas 10) in de tweede fase van het voortgezet onderwijs (*Sekundarbereich 2*) worden vervolgd tot klas 12 of klas 13. Dit verschilt per deelstaat. De leerlingen zijn dan 18 of 19 jaar. Deze bovenbouwklassen sluiten af met het eindexamen: het *Abitur*. Het eindexamen halen geeft vervolgens toegang tot een vervolgopleiding op universitair niveau.

In de tweede fase voortgezet onderwijs op het gymnasium hebben scholieren de mogelijkheid om voor een specifieke richting te kiezen (meer natuurwetenschappelijk-wiskundig of meer letterkundig). Hun vakkenpakket is dan afgestemd op het vakgebied waarin zij na het gymnasium verder willen studeren. Daarnaast bestaat er in de *Sekundarbereich 2* ook de mogelijkheid om voor een meer beroepsgerichte vorm van het gymnasium te kiezen: het *Berufliches Gymnasium* of *Fachgymnasium*.

Een alternatief, waarin de drie schooltypen *Hauptschule*, *Realschule* en het *Gymnasium* geïntegreerd zijn, is de *Gesamtschule*. De *Gesamtschule* is een scholengemeenschap waarbinnen leerlingen de mogelijkheid hebben om op de drie genoemde niveaus hun diploma te behalen. Vervolgens is er de mogelijkheid om de overstap te maken naar de bovenbouw van het gymnasium. In een aantal deelstaten is een dergelijke scholengemeenschap de meest

1 In sommige deelstaten bestaat na de vier jaar basisschool nog de mogelijkheid van een zogenaamde *Orientierungsstufe*, vergelijkbaar met de brugklas in Nederland, die leerlingen de mogelijkheid geeft zich te oriënteren op de verschillende typen van voortgezet onderwijs.

2 *Strukturen der allgemeinen und beruflichen Bildung und der Erwachsenenbildung in Europa. Deutschland 2002/2003*. Europäische Eurydice-Informationsstelle, p. 21.

3 Ibidem.

4 Ibidem.

voorkomende opleidingsroute. In andere deelstaten vormt de *Gesamtschule* juist een uitzondering. In 2001 bezocht ruim een half miljoen scholieren (9 procent van alle leerlingen binnen het *Sekundarbereich 1*) een geïntegreerde scholengemeenschap.⁵

Bijzonder onderwijs

Geïntegreerd in alle niveaus binnen het hele Duitse schoolsysteem van kleuterschool, lagere school en middelbare school (dus tot en met de eerste fase van het voortgezet onderwijs) is het *Sonderschulwesen*, het bijzonder onderwijs. Deze term omvat alle scholen die speciaal onderwijs bieden aan kinderen met een lichamelijke of verstandelijke handicap. Dat kunnen kinderen zijn met ernstige leer- of gedragsproblemen of kinderen met bijvoorbeeld een visuele of auditieve handicap. Het speciaal onderwijs wordt op alle niveaus aangeboden en biedt dus in principe dezelfde opleidingskansen als het reguliere systeem.

Tweede fase van het voortgezet onderwijs

Hierboven is al de *Gymnasiale Oberstufe*, of de bovenbouw, besproken. Deze is een onderdeel van de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Naast algemeen vormende opleidingen omvat deze tweede fase ook beroepsopleidingen⁶ en een combinatie van beide. De bovenbouw van het gymnasium bestaat uit de laatste twee of drie jaar (klas 11, 12 en 13) van het gymnasium en werd in 2001 bezocht door 650.000 scholieren. Daar komen nog ongeveer 61.000 scholieren van de scholengemeenschappen (*Gesamtschule*) en van de Waldorfscholen (in Nederland: Vrije Scholen) bij. Voor volwassenen met een praktijkdiploma is het mogelijk om via deeltijdonderwijs in de avonduren (*Abendgymnasium*) of via voltijd dagonderwijs (*Kolleg*) het gymnasium te volgen en zodoende voldoende gekwalificeerd te worden om in te stromen in het hoger onderwijs. Het niveau, na het doorlopen van de bovenbouw van het gymnasium, wordt de *Allgemeine Hochschulreife* genoemd. Dit niveau hebben dus die leerlingen die hun *Abitur* hebben gedaan.

Het aandeel scholieren in de tweede fase voortgezet onderwijs lag in 2001 bij 27 procent. Van deze groep bezocht 22 procent het algemeen vormend onderwijs (dus bijvoorbeeld het *Gymnasium*), 23 procent volgde een beroepsopleiding in het voltijd dagonderwijs (vergelijkbaar met een BOL-opleiding in Nederland) en 55 procent bezocht een *Berufsschule*,⁷ dus het deeltijd dagonderwijs binnen het duale systeem van het beroepsonderwijs in Duitsland (zie verderop).⁸

Hoger onderwijs

Het hoger onderwijs (*tertiärer Bereich*) wordt onderverdeeld in enerzijds de *Universitäten* en *Hochschulen* en anderzijds de hogere beroepsopleidingen (*Fachhochschulen*). Onder de hogere beroepsopleidingen vallen de Pabo's, kunstacademies, conservatoria en bestuurlijke beroepsopleidingen. In 2001/2002 namen ongeveer 1,9 miljoen studenten deel aan het hoger onderwijs.⁹

5 Ibidem.

6 Welke beroepsopleidingen dat zijn, komt verderop in de tekst aan de orde.

7 *Berufsschulen* maken soms deel uit van een groter geheel, in Noordrijn-Westfalen *Berufskolleg* genoemd. Een *Berufskolleg* is een soort verbond van *Berufsschulen*, *Fachschulen*, *Fachoberschulen*, etc., dus een centrum voor secundair (schools) beroepsonderwijs.

8 *Strukturen der allgemeinen und beruflichen Bildung und der Erwachsenenbildung in Europa. Deutschland 2002/2003*. Europäische Eurydice-Informationsstelle, p. 25..

9 Ibidem, p.37.

Beroepsopleidingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs

Duaal systeem

Ongeveer tweederde van de nieuwkomers op de arbeidsmarkt in Duitsland heeft een beroepsopleiding gevolgd in het zogenaamde 'duale systeem'. Het belangrijkste kenmerk van het duale systeem is dat het gaat om een alternerende beroepsopleiding binnen een bedrijf en op de *Berufsschule*. Dat betekent dat gedurende de opleiding onderwijsinstellingen nauw samenwerken met bedrijven. In bijna alle branches en sectoren is het mogelijk om een opleiding binnen het duale stelsel te volgen. Het merendeel van de jongeren begint direct na beëindiging van de *Haupt-* of de *Realschule* of het *Gymnasium* met de opleiding. Anderen beginnen pas na een voltijds vakopleiding met het duale traject. Het opleidingscontract, dat door de leerling-werknemer en zijn werkgever wordt getekend, verplicht de werkgever ertoe de leerling binnen het bedrijf een opleiding te bieden en de daarvoor benodigde tijd ter beschikking te stellen. De opleiding duurt, afhankelijk van het gekozen beroep, twee tot drieënehalf jaar. Aan het einde van de opleiding moeten de leerlingen een examen afleggen dat door een examencommissie van de *Industrie- und Handelskammer* (IHK) of de *Handwerkskammer* beoordeeld wordt.¹⁰ In het volgende hoofdstuk wordt uitvoeriger ingegaan op het duale systeem.

Berufsfachschule

Berufsfachschulen, of vakopleidingen, zijn voltijdopleidingen die een voorbereidende leerweg bieden op het beoefenen van een beroep en tegelijk ook bijdragen aan de algemene vorming. Het aanbod aan opleidingen van deze scholen is zeer divers. Er zijn *Berufsfachschulen* voor commerciële (handels-) beroepen en voor ambachtelijke beroepen, voor beroepen in de gezondheidszorg, sociale welzijnszorg of thuiszorg en kunstzinnige beroepen. Al naar gelang de opleiding die men kiest, geeft het doorlopen van de *Berufsfachschule* een volledige kwalificatie voor het uitoefenen van een beroep, ofwel een basiskwalificatie om in te stromen in een beroepsopleiding in het duale systeem. In het laatste geval heeft men met de *Berufsfachschule* een vrijstelling van het eerste opleidingsjaar. Afhankelijk van welke opleiding gekozen wordt, duurt de *Berufsfachschule* één tot drie jaar.

Fachoberschule

De *Fachoberschule* is een vervolg op de *Realschule* en duurt twee jaar (klas 11 en 12). Leerlingen doen er algemene en vakinhoudelijke kennis en beroepsvaardigheden op. De opleiding kan vergeleken worden met een tweejarige middelbare beroepsopleiding na de HAVO. Met het diploma van de *Fachoberschule* kunnen leerlingen doorstromen naar een hogere beroepsopleiding aan een *Fachhochschule*.

Fachschulen

Binnen de *Fachschule* kunnen leerlingen die een beroepsopleiding hebben afgerond (al dan niet in het duale stelsel) en enige werkervaring hebben opgedaan, verder opgeleid worden voor leidinggevende posities.

¹⁰ De Duitse *Wirtschaftskammern* zijn maar gedeeltelijk vergelijkbaar met de Kamers van Koophandel in Nederland, omdat ze een veel grotere rol in het (duale) beroepsopleidingssysteem spelen dan hun tegenhangers in Nederland.

2 De beroepsopleiding binnen het duale systeem

Algemeen

De beroepsopleiding binnen het duale systeem heeft afwisselend plaats op twee leerplaatsen. Enerzijds is er het leerbedrijf waar de praktijk van het beroep wordt geleerd en anderzijds zijn er de theoretische lessen in de onderwijsinstelling, de *Berufsschule*. Deze duale manier van opleiden voor een beroep is de belangrijkste opleidingsroute in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland. In andere landen, waaronder Nederland, komt de duale vorm (de BBL-leerroute) ook voor, maar is daar eerder uitzondering dan regel.

In 2001 namen ruim 570.000 jongeren deel aan een opleiding binnen het duale systeem.¹¹ Dit komt ongeveer overeen met 65 procent van de jongeren van een leeftijdscohort. Het aandeel leerlingen dat in het jaar 2001 een diploma behaalde dat toegang gaf tot een hogere beroepsopleiding (*Fachhochschulreife*) of universiteit (*Abitur*) lag rond de 14 procent. Het merendeel van degenen die een opleiding in het duale systeem doorlopen had, vond aansluitend een baan. Bij dit rooskleurige van het duaal stelsel moeten er toch enige kanttekeningen geplaatst worden. Als we namelijk bedenken dat het de laatste jaren de trend is om vooral de hoger opgeleide leerlingen van de *Realschule* of zelfs het *Gymnasium* toe te laten tot een duaal traject, komen de gunstige uitstroomcijfers naar de arbeidsmarkt in een ander licht te staan. In plaats van de leerlingen van de *Hauptschule* een logisch vervolg in hun loopbaan te bieden in de vorm van een opleiding binnen het duale stelsel, selecteren leerbedrijven de leerlingen met de beste vooropleiding. De gunstige arbeidsmarkt cijfers van de duale opleidingen moeten daarbij worden afgezet tegen de hoge werkloosheidscijfers van de *Hauptschule*-leerlingen.

Bevoegdheden en organisatie

Het Duitse ministerie voor Onderwijs en Wetenschap is onder andere verantwoordelijk voor het waarborgen van de kwaliteit van beroepsopleidingen in het duale systeem, het verzekeren van een voldoende aanbod van opleidingsplaatsen in bedrijven en voor de steun aan jongeren met een (leer-) achterstand. Voor het onderwijs aan de *Berufsschulen* zijn de ministers van Onderwijs en Cultuur van de 16 lidstaten verantwoordelijk, die samen de al eerder genoemde *Kultusministerkonferenz* vormen. Op regionaal niveau dragen de IHK's en *Handwerkskammern* zorg voor de beoordeling van de resultaten en de accreditatie van de examens.

Voor de leerplaats binnen het bedrijf gelden de wet op het beroepsonderwijs (*Berufsbildungsgesetz; BBiG*) en de *Handwerksordnung* (een reglement behorend bij een ambacht). De basis van de opleiding wordt gevormd door het opleidingscontract dat tussen de leerling en het leerbedrijf gesloten wordt. Hierin worden de belangrijkste aspecten van de beroepsopleiding geregeld, zoals het beroep waarvoor men opgeleid wordt, de duur van de opleiding en de werktijden, de hoogte van de eventuele toelage en de rechten en plichten van zowel het leerbedrijf als de leerling. Binnen het duale systeem kan men worden opgeleid in een van de 350 wettelijk erkende beroepen.

De opleiding in het duale systeem is zo georganiseerd dat leerlingen drie tot vier dagen per week in het bedrijf werken en één tot twee dagen per week op school zijn. Het bedrijf en de

¹¹ Ibidem, p.30.

school zijn zelfstandige leerplaatsen en werken gedurende de opleiding als gelijkwaardige partners samen. Dat is een interessant verschil met Nederland, waar met name de onderwijsinstelling de leerdoelen van de beroepspraktijkvorming in het bedrijf bepaalt.

De opleiding duurt, al naar gelang het beroep, twee tot drieëneenhalf jaar. Bij zeer goede prestaties of in geval van een specifieke vooropleiding kan de opleiding verkort worden. Andersom, bij onvoorziene vertragingen en belemmeringen, kan de opleiding met maximaal een jaar verlengd worden.

De opleiding binnen het bedrijf is gebaseerd op de Duitse kwalificatiestructuur (het systeem van *Ausbildungsordnungen*¹² voor de afzonderlijke beroepen). Deze is binnen alle deelstaten hetzelfde. Hierin wordt een brede basisopleiding beschreven, met vakinhoudelijke onderdelen en praktijkervaring, die gezamenlijk moeten leiden tot een startkwalificatie op basis waarvan men een specifiek beroep kan uitoefenen. Ter verduidelijking van de procedure: sociale partners en overheid stellen via een vastgelegde procedure een *Ausbildungsordnung* op, die uiteindelijk door de *Bundesbildungsminister*, dus de centrale overheid, ondertekend wordt. De praktijkopleiding is gestructureerd en gefaseerd beschreven, zodat het doel van de opleiding in de geplande tijd bereikt kan worden. Om dat te realiseren stellen de leerbedrijven op basis van de kwalificatiestructuur een eigen bedrijfsopleidingsplan op. Alleen die werkzaamheden mogen van hen gevraagd worden die in het kader van hun opleiding relevant zijn en die zij fysiek aankunnen.

De opleiding binnen de school draagt bij aan de algemene ontwikkeling én de beroepsvorming. Een zogenaamd raamleerplan (*Rahmenlehrplan*), gebaseerd op de kwalificatiestructuur, beschrijft nauwkeurig de vereiste beroepsvaardigheden van elk van de 350 beroepen binnen het duale systeem.

Het raamleerplan binnen de school en de kwalificatiestructuur binnen het bedrijf (het systeem van *Ausbildungsordnungen*) worden gezamenlijk door de regering en de lidstaten én met instemming van de werkgevers en de vakbonden ontwikkeld.

Leerbedrijf

Leerplaatsen binnen bedrijven kunnen onderling enorm verschillen. In kleine bedrijven kan er een sterke persoonlijke band zijn tussen de praktijkopleider en de leerling. In grote bedrijven zal een leerling eerder te maken krijgen met afdelingen die speciaal zijn opgezet om leerlingen te begeleiden en op te leiden. Voor de opleiding binnen het bedrijf zijn praktijkopleiders en -begeleiders (*Ausbilder* of *Meister*) nodig. Zij moeten in het te onderwijzen vakgebied, maar ook didactisch, voldoende gekwalificeerd zijn. Men moet hiervoor een erkend diploma behalen.

Onderwijsinstelling

Op school worden de theorie en de praktijk van het beroep onderwezen. Deze vakken vormen tweederde van het totale onderwijsaanbod. Eenderde is gereserveerd voor algemeen vormende vakken, zoals Duits, maatschappijleer, economie, godsdienst en sport. Afhankelijk van het gekozen beroep behoren ook vreemde talen tot het curriculum. Het onderwijs binnen de school moet minstens twaalf uur per week uitmaken, maar kan ook in blokvorm worden aangeboden. Een leerling gaat dan bijvoorbeeld eens in de maand een hele week naar school.

Examens en diploma's

Halverwege de opleiding moet de leerling een tussentijds examen afleggen. Dit is vooral een controle op de voortgang van het traject en om het leertraject dáár waar nodig eventueel bij te

¹² *Ausbildungsordnungen* zijn officieel erkende documenten die het kwalificatieprofiel, het opleidingsprogramma (*Ausbildungsrahmenplan*) en de eindtermen bevatten.

kunnen stellen. Deze toets heeft geen invloed op het eindexamen. Het eindexamen legt de leerling af voor een examencommissie van een bevoegde organisatie. Meestal is dat de IHK of de *Handwerkskammer*. Het examen bestaat uit een praktisch en een theoretisch deel. De opleiding wordt officieel afgesloten met een speciaal certificaat, dat verschilt al naar gelang de sector waar de leerling zich in heeft bekwaamd: een *Facharbeiterbrief* voor de industriële beroepen, een *Kaufmannsgehilfenbrief* voor de commerciële beroepen en een *Gesellenbrief* voor de ambachtelijke beroepen. Daarnaast krijgt de leerling, na het met goed gevolg afleggen van zijn examen, het diploma van de onderwijsinstelling. De twee getuigschriften samen, plus relevante werkervaring, geven toegang tot een *Fachschule*, waar de leerling zich nog verder kan bekwamen.

Het is voor een ervaren beroepskracht zonder een duale vooropleiding mogelijk een zogenaamde *Externenprüfung* af te leggen en op die manier toch eindexamen te doen. Dit gebeurt echter niet vaak. Naar schatting wordt 5 procent van de diploma's op deze manier verworven.

Na het behalen van de diploma's van de onderwijsinstelling en van het leerbedrijf is de werkgever niet verplicht om de geslaagde leerling in dienst te nemen, hoewel dat in de praktijk wel vaak gebeurt.

Kwalificering van de (praktijk-)opleiders

Alleen bedrijven die iemand in dienst hebben die – door een certificaat van de IHK of *Handwerkskammer* – kan tonen dat hij bevoegd is om jonge mensen voor een beroep op te leiden, komen in aanmerking als leerbedrijf. Die bevoegdheid kan worden verkregen door afleggen van een examen (*Ausbildereignungsprüfung*). In enkele gevallen kunnen bedrijven ontheffing krijgen van deze examenplicht. Bijvoorbeeld wanneer een bedrijf een 'meester' (*Meister*) in dienst heeft gaan de certificerende instanties ervan uit dat dan ruimschoots aan de vereiste voorwaarden wordt voldaan. Het examen voor praktijkopleiders is gebaseerd op de voorschriften waaraan opleidingen binnen het beroepsonderwijs moeten voldoen. Deze voorschriften zijn vastgelegd in de wet op het beroepsonderwijs, de *Berufsbildungsgesetz (BBiG)*. Wie in een leerbedrijf als opleider wil werken moet zowel vakinhoudelijke als persoonlijke kwaliteiten bezitten. Er worden onder andere inhoudelijke kennis van het beroep en pedagogische kennis en kwaliteiten vereist van een praktijkopleider. Hoe deze kenmerken aangetoond en beschreven dienen te worden is vastgelegd in de zogenoemde *Ausbildereignungsverordnung*.

Financiering van duale trajecten

De werkgever betaalt de kosten van het praktijkgedeelte terwijl de kosten voor de opleiding op school worden betaald door de overheid. In principe, zijn werkgevers bereid te investeren in het duale systeem, omdat het hen de mogelijkheid biedt om de opleiding van toekomstige arbeidskrachten mede vorm te geven. Sinds enige jaren echter neemt de bereidheid om te investeren steeds verder af. In toenemende mate zien we in Duitsland dat bedrijven onderling een samenwerkingsovereenkomst afsluiten om samen jongeren op te leiden. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer bedrijven gedeeltelijk meebetalen aan de opleiding of leerlingen uit andere bedrijven een deel van de opleiding in het eigen bedrijf laten volgen (*Verbundausbildung*).

Berufsbildungsgesetz (BBiG)

De officiële grondslag voor het duale onderwijs is de *Berufsbildungsgesetz (BBiG)* uit 1969. Deze wet beschrijft de taken en plichten van alle partijen die betrokken zijn bij dit type

onderwijs. Het verschaft een gestructureerde basis voor samenwerking tussen het bedrijfsleven, het onderwijs, de betrokken Kamers van Koophandel (IHK's en *Handwerkskammern*), de overheid en de scholieren of hun ouders.

Met de hervorming van de wet op het beroepsonderwijs op 1 april 2005 werd een eerste stap gezet om het duale systeem flexibeler te maken. Een aantal belangrijke punten in de wet zijn veranderd:

- er zijn nieuwe mogelijkheden om op lokaal en regionaal niveau overeenkomsten te sluiten tussen bedrijven en scholen;
- de schoolse beroepsopleidingen en de beroepsopleidingen in een leerbedrijf zijn (in principe) gelijkgesteld;
- relevante opleidingsmodules in het buitenland kunnen worden meegeteld en tot een verkorting van de opleiding leiden;
- er komt een systeem ter examinering en certificering van aanvullende competenties;
- er zullen vanuit erkende beroepen modules voor competenties ontwikkeld worden die als aanvulling op een opleiding gevolgd kunnen worden;
- procedures worden minder bureaucratisch en het gehele wettelijke kader aan regels voor het beroepsonderwijs wordt aangepast, zodat deze transparanter en toegankelijker wordt.

Met de hervorming van de wet op het beroepsonderwijs werd een nieuw wettelijk kader gecreëerd waarmee interessante mogelijkheden werden geschapen om het informeel, of non-formeel, leren op de werkplek te verankeren in het beroepsonderwijs. Dat geschiedt bijvoorbeeld door een sterkere regionale samenwerking tussen arbeidsorganisaties en onderwijsinstellingen, door het erkennen van eerder verworven competenties en het verlenen van certificaten voor datgene wat iemand al beheerst. Doordat verschillende procedures minder bureaucratisch, en dus korter worden, wordt een veelbelovende aanzet gedaan om het duale systeem flexibeler te maken ten aanzien van nieuwe ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

Het Bundesinstitut für Berufsbildung (BIBB): een belangrijke instelling binnen het duale systeem

De wet op het beroepsonderwijs bepaalt ook de rol van het BIBB (*Bundesinstitut für Berufsbildung*); namelijk als 'vinger aan de pols' van het duale beroepsonderwijs. De belangrijkste functie van het BIBB, gehuisvest in Bonn, is het signaleren en onderzoeken van ontwikkelingen in kwalificatie-eisen en in de praktijk van opleiden binnen de leerbedrijven. Het BIBB werd in 1970 opgericht. Het wordt gefinancierd door de centrale overheid en valt als instituut onder het Ministerie van Onderwijs en Wetenschap. Het BIBB voert opdrachten uit op het gebied van onderzoek en ontwikkeling in het beroepsonderwijs en op het gebied van advisering en dienstverlening. Belangrijke aandachtsgebieden van het instituut zijn:

- sociaal-wetenschappelijke grondslagen van het beroepsonderwijs,
- statistische basisgegevens over het beroepsonderwijs,
- onderzoek naar kwalificeren/certificeren,
- leren en onderwijzen in het beroepsonderwijs,
- personeel in het beroepsonderwijs,
- leerplaatsen in bedrijven,
- internationaal onderzoek en samenwerking in het beroepsonderwijs,
- kwalificatiestructuur,
- onderwijstechnologie,
- bestuurlijke en economische aspecten van onderwijs.

Het BIBB biedt informatie over beroepen, beroepsprofielen en -opleidingen. Daarnaast verzorgt het BIBB statistieken van trends in het beroepsonderwijs en geeft het informatie over arbeidsmarktperspectieven. Het BIBB kan beschouwd worden als een signalerende monitor als het gaat om competentieontwikkeling en kwalificatiestructuren.

3 Vervolgonderwijs en volwassenenonderwijs

Vervolgonderwijs (her- en bijscholing van werknemers) wordt in Duitsland maar in geringe mate georganiseerd aangeboden. De overheid beperkt zich in dit geval hoofdzakelijk tot het formuleren van wetsontwerpen en bepalingen ter bevordering van het vervolgonderwijs. De afzonderlijke wetten op het vervolgonderwijs en volwassenenonderwijs vallen onder de verantwoordelijkheid van de deelstaten. Vervolgonderwijs wordt hierin als een aparte tak van onderwijs beschreven die zowel algemene, maatschappelijk-politieke als beroepsmatige aspecten kan omvatten. In 12 van de 16 deelstaten bestaat daarnaast het recht op scholingsverlof (*Bildungsurlaub*). Werknemers kunnen ongeveer vijf werkdagen per jaar betaald verlof krijgen om te besteden aan hun verdere ontwikkeling. In de praktijk wordt van dit recht echter nauwelijks gebruik gemaakt.

De afzonderlijke deelstaten zijn verantwoordelijk voor loopbaanplanning en carrièremogelijkheden van werknemers. Het gaat dan bijvoorbeeld om het vervolgonderwijs voor jonge vakkrachten die de titel van *Meister* (meester) willen behalen.

4 De toekomst van het Duitse duale systeem

Het duale systeem van het Duitse beroepsonderwijs gold zowel in het binnen- als in het buitenland jarenlang als het succesmodel bij uitstek. Vaak stonden de praktijkgerichtheid en organisatie van het Duitse systeem model bij hervormingen van het beroepsonderwijs in andere landen. Maar met de veranderingen op de arbeidsmarkt veranderden tegelijkertijd de eisen die aan beroepsmatige competenties gesteld werden en dus ook aan de inhoud en het doel van de beroepsopleidingen. Ten eerste is kennis vluchtig van aard en tegenwoordig steeds sneller achterhaald, waardoor het belang van een leven lang leren steeds groter wordt. Ten tweede komt door wereldwijde economische globalisering steeds meer nadruk te liggen op competenties als flexibiliteit en mobiliteit. Tenslotte neemt door verschuivingen in het werk van individueel naar groep en van product- naar klantgerichtheid het belang van sociale vaardigheden náást vakinhoudelijke kennis toe. Op dergelijke snelle ontwikkelingen reageerde het duale systeem aarzelend en traag. De zwakke plek van dit systeem schuilt dan ook in het onvermogen om zich flexibel tegenover veranderende omstandigheden op te stellen.

Sommige deskundigen in het beroepsonderwijs vinden deze kritiek overdreven. Zij stellen dat de wijdverbreidheid van het duale beroepsonderwijs juist garant staat voor flexibiliteit. Namelijk in de bedrijven zelf, op de werkplekken van de leerlingen, kan direct op veranderingen in vereiste beroepsmatige competenties worden ingesprongen. Het probleem zou dus niet zitten in inflexibiliteit van de onderwijsvorm zelf, maar juist in de inflexibiliteit om nieuwe ontwikkelingen vast te leggen in nieuwe wetten, standaarden of normen. Doordat de bestaande vastgelegde standaarden een tiental jaar achter zouden lopen op recente ontwikkelingen, blijven de diploma's of certificaten uit het beroepsonderwijs aan waarde inboeten. In de basis is het duale systeem nog altijd zeer bruikbaar, hoewel het dringend aan hervorming toe is. Zo zouden de diverse opleidingen in het beroepsonderwijs in modules ondergebracht kunnen worden en de rol van de onderwijsinstelling zou uitgebreid moeten worden. Een belangrijke stap hiertoe werd in 2005 met de hervorming van de wet op het beroepsonderwijs gedaan. De onderwijsinstellingen kregen door de nieuwe wet meer bewegingsvrijheid en daardoor een grotere autonomie. Hierdoor wordt het mogelijk om jongeren voltijd binnenschoolse opleidingen aan te bieden die volgens de eisen van het duale systeem zijn ingericht. Er ontstaat daardoor een alternatief aanbod voor jongeren. Dat aanbod zal in de toekomst op zo'n manier vorm dienen te krijgen dat de leerlingen aan het eind van hun opleiding de mogelijkheid krijgen zich in te schrijven voor een examen bij één van de kamers, waarna zij, na het verwerven van het diploma, op een succesvolle manier de arbeidsmarkt kunnen betreden.

